BELLETEN

DÖRT AYDA BİR ÇIKAR

Cilt : LXXVII Sa. 279

Ağustos 2013

KİTAP TANITMA

Sevin, V. - Arslan Sevin, N. - Kalsen, H., *Harput Kale Mahallesi'nde Osmanlı Yaşamı*

BÜLENT DEMİR

AYRIBASIM

ANKARA - 2013

Scanned with CamScanner

Kitap Tanıtma:

V. Sevin, - N. Arslan Sevin, - H. Kalsen, *Harput Kale Mahallesi'nde Osmanlı Yaşamı*, Ege Yayınları, İstanbul 2010, 275 sayfa, 222 resim, 16 plan ve 1 harita.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ile Elazığ Müze Müdürü Haydar Kalsen başkanlığında, Prof. Dr. Veli Sevin ve Prof. Dr. Necla Arslan Sevin'in bilimsel sorumluluğu altında 2005 yılında başlayan Harput Kale Mahallesi arkeolojik kazılarının ilk 5 yıllık sonuçlarının tanıtıldığı eser yedi bölümden oluşmaktadır.

Tarihi Urartulara kadar uzanan Harput kenti hakkında bugüne kadar pek çok çalışma yapılmıştır. Bunlardan en kapsamlısı, Harput'ta doğup büyümüş İshak Sunguroğlu'nun 4 ciltlik *Harput Yollarında* adlı eseridir[1]. Yapıtta kent tüm yönleriyle ele alınarak ayrıntılarıyla incelenmiştir. Daha sonra Nurettin Ardıçoğlu Harput Kalesi surlarındaki çeşitli dönemlere ait kitabeleri yayınlayarak kent tarihini bir başka monografya halinde ele almıştır[2]. Kent son olarak Ermeni tarihçi R.G. Hovennisian'ın *Armenian Tsopk* adlı kitabındaki çeşitli makalelerle değerlendirmiştir[3]. Her biri değerli ve emek verilmiş bu çalışmalar, daha çok yazılı kaynaklara dayandırılmış ve sonuçlara bu yolla ulaşılmaya çalışılmıştır.

Aşağıda tanıtmaya çalışacağımız Harput kitabında ise, varılan sonuçların önemli bir bölümü arkeolojik kazı verilerine dayandırılarak, konuya farklı bir açıdan yaklaşılmıştır.

"Giriş" bölümünde ana hatlarıyla Urartulardan Osmanlı'ya Harput tarihi anlatılmış; coğrafî durum, sosyo-ekonomik ve kültürel yapı, tarımsal verimlilik, önemli ticaret yollarının kesiştiği hassas konum vb. özellikler ünlü seyyahların gezi notlarından alıntı yapılarak özetlenmiştir. Örneğin Barkley'in Harput'u Bursa ile kıyaslaması; Brant, Ainsworth ve Hauptmann'ın tarımsal zenginlikleri dile getirmesi; Tozer'in kentte yapılan şaraplardan bahsetmesi; John Murray'ın çok iyi kalitede şarap, yağ ve pamuk üretildiği bilgisini vermesi şehirdeki tarımsal faaliyetlerin tarihsel gelişim sürecini açık şekilde ortaya koymaktadır. XX. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleştirilen Keban ve Karakaya Barajı Kurtarma Kazıları'nda ele

[1] *Harput Yollarında 1-4*, İstanbul 1958-1961.
[2] *Harput Tarihi*, İstanbul 1964.
[3] *Armenian Tsopk/Kharpert*, Mazda Publishers 2002.

Scanned with CamScanner

geçen buluntular ışığında bölge tarihi tüm ihtişamıyla ortaya çıkarılmış; Harput Kazıları ise bu tarihsel zenginliğin sürekliliğini gözler önüne sermiştir.

Gezgin, misyoner ve sanatçıların kaleminden alıntılarla desteklenen "Harput'un Ünlü Konukları" adlı ikinci bölümde, günümüzde neredeyse tamamen yok olmuş kentin geçmişi, farklı coğrafya ve kültürlerden gelen insanların görgü tanıklıklarıyla yansıtılmıştır. Örneğin İranlı yazar Hamdullah el Müstevfi Kazvini'nin 1340, Venedikli elçi Giosafa Barbaron'un 1471, Ermeni kökenli Polonyalı rahip ve seyyah Simeon 1613 ve nihayetinde Evliya Çelebi'nin 1649/50 tarihli gözlemleri... Ünlü Fransız coğrafyacı Xavier Hommaire de Hell'in Harput tasvirinde belirttiği; eğri-büğrü ve dolambaçlı sokaklar, topraktan evler, güzel taşlarla örülü kapılara Kale kazılarında aynen rastlanmış ve bu mimarî doku kitapta ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Böylelikle yazılı bilgi ve belgeler arkeolojik kazı ile temellendirilmiştir.

"Harput Mahallelerine Genel Bakış" başlıklı üçüncü bölümde, büyük çapta tahrip olmuş mahalleleri daha iyi anlayabilmek için, Harput Kenti hüzün ve keyif karışımı gezilerle baştanbaşa yürünerek taranmıştır. Tarih içinde kaybolmaya yüz tutmuş bu mahallelerdeki inceleme gezilerine bizzat katılarak şimdiye kadar görev yaptığım Harput'u adeta yeniden keşfettiğimizi zannettim desem abartmış sayılmam. Örneğin Elazığ yöresine ait olduğunu bildiğim "Çatalkaya Kışladır" türküsünün bestelendiği mahalleyi yerinde görmek ve bu mahalle üzerinde bir askerî kışla ve genelevin varlığını öğrenmek... Bu yapıt Harput'a gelen yerli ve yabancı ziyaretçiler için bir el kitabı, bir rehber olma özelliğini ziyadesiyle karşılayacaktır. Harput mahallerinde tespit edilen gayri müslim yerleşimlerini konu eden satırlar, yabancı ziyaretçiler için ulaşılmaz bir bilgi kaynağı niteliğindedir. Büyük bir emek sonucu ortaya konan bu bilgilere yenilerinin eklenmesi, yapılacak daha kapsamlı kazı ve yüzey araştırmalarıyla sağlanacaktır. Örneğin çalışmalar sırasında yeri tespit edilen Sarayhatun Camii önündeki, yakın bir zamana kadar ayakta olan ve sonrasında yıktırılmış muvakkithanenin bulunduğu yerde kazı yapılması ve rekonstrüksiyonunun hazırlanması, bölge kültürü açısından son derece önemlidir; çünkü bu resmî yapının temellerinin sağlam olarak bulunması kuvvetle muhtemeldir.

Kitabın "Kale Mahallesi" bölümü benim için en heyecan verici sayfalar; çünkü neredeyse tamamında kendimi bir parçası olarak hissettiğim kazı günlerini her satırda yaşadım. Kazıyı yapan vefakâr arkeolog ve sanat tarihçisi arkadaşlar ile ekibimizin yetişmiş kalifiye işçilerinin konuşmaları, çapa ve mala sesleri kulaklarımda çınlar gibi oldu. Şahsıma kattığı tecrübe ve bilgi birikiminin meslek hayatımda benim için büyük bir şans olduğunu düşündüğüm kazılar öncesinde benden Harput Kalesi ile ilgili bir tanım istense, en fazla üç-dört satırlık bir yazı çıkardı. Ancak kazılar sonrasında gün ışığına çıkarılan mahallelerin varlığı ve bu mahalleler içindeki yaşam izleri, Kale içerisinde hiç de basit olmayan ve üç dört satırla geçiştirilmeyecek bir yaşam sürdürüldüğünü göstermektedir. Kitabın çeşitli bölümlerinde değinilen ünlü seyyah, gezgin, araştırmacı vb. yazarların notlarının da dikkate alınarak yapıldığı Harput Kale Kazısı sonuçları incelendiğinde, araştırmaların arkeolojik

Scanned with CamScanner

kazılarla desteklenmesi gerekliliği açıkça ortaya çıkmaktadır. Yazılı belgelerle desteklenen bu kitaptaki tapu kayıtları ve şer'iyye sicil kayıtlarının ayrıntılı bir şekilde irdelenmesi, kesinleşmiş tarih vermeye olanak sağlamıştır.

"Osmanlı Arkeolojisi ve Harput Kazıları" adlı bölümde arkeoloji bilimi ve yöntemlerinin, yakın tarih araştırmalarındaki önemi vurgulanmış, Türkiye'de tarih, arkeoloji ve sanat tarihi dallarının birbirleriyle ilişkileri, bakış açıları ve gelişimleri üzerinde durulmuştur.

"Kazı Sonuçları: 2005-2009 Yılları" adlı bölüm, 5 sezon süren kazılar boyunca ortaya çıkarılan mekânlar ile ele geçirilen buluntuların ayrıntılı olarak değerlendirildiği sayfalarda adeta kazı teknikleri üzerine bir ders verilmektedir. Kazılarda ortaya çıkarılan alanların neredeyse 1/3'ü üstleri örtülerek koruma altına alınmıştır. Korumacılık adına şahsıma tecrübe kazandırdığına inandığım bir kazı gününde; Kaleye çıkışı sağlayan ana caddenin zeminini bulmak amacıyla zindan girişi önünde sondaj çalışmaları başlatılmış, ortaya çıkarılan taş kaplamalı ve basamaklı yapı bizleri çok heyecanlandırmıştı. Sondaj sonucunu hocalarımıza haber verip 4 m genişliğindeki bu caddenin tamamıyla açıldığında çok güzel ve ihtişamlı bir kale girişine sahip olacağımızı heyecanla anlattığımızda hocalarımızın "*hayır, çıkan yapıyı belgeleyip tekrar kapatıyoruz çünkü Kalede ileriki yıllarda yapılması muhtemel çalışmalarda bu basamakların zarar görme ihtimali var*" diyerek sondajları kapatmamızı söylemesi bizleri kısmen de olsa hayal kırıklığına uğratmıştı. O yıllarda tam olarak idrak edemediğimiz bu gelişmeler sonrasında 2010-2011 yıllarında başlatılan restorasyonlarda gördüğüm, kaleye iniş çıkışı sağlayan araç trafiği o günkü konuşmaları hatırlamama vesile oldu. Gelecek düşünülerek yapılan bu korumacılık anlayışına dair mesleki tecrübe bizlere unutulmayacak eşsiz bir ders olarak kalmıştır.

Kitapta, 1523 tarihli bir Osmanlı kayıt defterinde ve Evliya Çelebi'nin notlarında sözü edilen Kale Camii içinde yapılan kazı ve sondaj sonuçları ayrıntılarıyla aktarılmış; Evliya Çelebi'nin notlarındaki minare çelişkisi de 360 yıl sonra çözülmüştür. Yine cami tarihi hakkındaki yorumlarda; buluntular, mimari yapı ve tabakalaşmalar ile kaya temellerinin esas alınması, kazı ciddiyetini göstermede eşsiz bir örnek gibidir.

Ana caddeye bağlantıları olan ticarethane, dükkân ve atölyelerde yapılan çalışmaların anlatıldığı satırlarda kullanım amaçları tam olarak bilinmeyen birçok mimari yapının işlevi hakkında ayrıntılı değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Konutların anlatıldığı bölümde, Harput konut mimarisinin aynı zamanda Anadolu evlerinin bir yansıması olduğu görülmektedir. Özellikle buralarda cam izine rastlanmamasına dair yapılan yorum, evlerde kullanılan aydınlatma hakkında farklı bir yaklaşım sunmaktadır. Konut mimarisi ile ilgili olarak ünlü seyyahların görüşleri ve konut satış sözleşmelerinin bulunarak okurlara aktarılması, çalışmada ayrıntılara verilen önemi göstermektedir.

Scanned with CamScanner

"Küçük Buluntular" adını taşıyan bölümde kazılarda ele geçen eşyalar derlenip tanıtılmakta; bulundukları ortamlar, sosyal çevre ve Harput'un diğer bölgelerle ticari ilişkileri bağlamında ele alınmaktadır. Seramikler üzerinde ayrıntılı tanımlama ve çizim çalışmaları yapılmış; yoğun olarak rastlanan pişmiş toprak tütün lüleleri üzerlerindeki baskı bezemeler ve usta damgaları ise bölgede tütün lüleciliği hakkında daha önceleri düşünülmeyen yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yine özellikle yöresel adıyla "şeve" olarak bilinen cam bilezik parçaları hakkında sunulan bilgiler, Harput ticaret hayatının İtalya, Çekoslovakya ve Filistin'e kadar uzandığını göstermesi açısından oldukça değerlidir. Özellikle küçük buluntular arasında yer alan basit bir sigara kâğıdından elde edilen çıkarımlar son derecede değerli ve öğreticidir. Normal şartlarda kâğıt parçası olarak gördüğümüz bir buluntunun değerlendirme sonuçları okunduğunda, arkeoloji biliminin ne kadar titiz bir çalışma gerektirdiği bir kez daha gözler önüne serilmektedir. Sigara kâğıdının Halep'te bir fabrikada üretildiğinin, fabrika adının tespiti ve üzerindeki yazıların tercümesi sonucu; önemsenmeyecek kadar küçük bir sigara kâğıdından ne denli değerli bilgiler edinileceğinin kanıtıdır.

Kitabın son bölümü "Kayaya Oyulmuş Tesisler ve Harput Zindanı" adını taşımaktadır. Tarihin karanlık sayfalarına sıkışıp kalmış Urartu Kalesi, günümüze gelene kadar çeşitli uygarlıklara hizmet etmiştir. Osmanlı Dönemi'nde genç ve güzel bir kızın karanlıklar içinde yaşadığı varsayılan ve efsanelere konu olan yer altı tesisi hakkında H.1301/M.1883-84 tarihli Mamüret-ül Aziz Salnamesi'nin verdiği bilgi ilgi çekicidir. Burada belirtilen yer altı tesislerinden biri Bizans, biri Artuklu, biri de Urartu dönemi özelliklerini yansıtmaktadır. Artuklu Dönemi'nde Harput Kalesi'ne ün kazandıran olaylar 1122-1123 yılarında meydana gelmiştir. Hem İslâm, hem Türk, hem de Ortaçağ Avrupa tarihi yönünden büyük önem taşıyan bu olaylar, dönemin Latin, Hıristiyan ve İslam tarihçileri tarafından kaydedilmiştir. Kudüs Haçlı Kralı II. Baudoin (ya da Baldwin) ve kuzenlerinin hapsedildiği Ortaçağ tarihinin en heyecan verici sayfalarının konu edildiği bu bölüm, kitabın en etkileyici sayfaları arasındadır diyebiliriz.

XVI. yüzyılın başlarında Osmanlı yönetimine giren Harput'ta hemen bir darphane kurulduğu bilinmektedir. Burada, ilk Osmanlı sikkelerini bastıran Yavuz Sultan Selim paralarından hiçbirine rastlanmaması, kazıların devam etmesi gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır. Kitabın "Sonuç" bölümünde bu kazılara neden başlandığı ve neler düşünülerek durdurulduğu sorusuna cevap arandığını görüyoruz. Şahsen bu sorulara halen bir cevap alınabildiğini düşünmüyorum. Çünkü 2005 yılında büyük umut ve projelerle başlatılan kazıların en verimli döneminde durdurulması hayret verici. Kitabın giriş bölümünde de değinilen; Harput, kale ve yerleşim alanı olarak ilk kez ne zaman kurulmuştur? Harput adı nereden gelir, kökeni nedir? sorularına sağlıklı ve güvenilir cevaplar verebilmek için Harput Kale Kazıları'nın daha kapsamlı ve sistemli bir şekilde devam etmesi gerektiği inancındayım. Yine kitabın son sözünde yazıldığı üzere şimdi yapılacak iş,

Scanned with CamScanner

yüz elli yıl kadar önce terk edilmeye başlayan ve XX. yüzyılın başlarında tümüyle ıssızlaşan bu mahalleyi, vakit yitirmeden aslına uygun şekilde, hiç olmazsa kısmen restore edip bir açık hava müzesi haline getirmek olmalıdır.

Öncelikle bir okur ve sonrasında bir Elazığlı olarak bizlere böylesine değerli bilgi ve birikimlerini aktardığı; Harput hakkındaki zihinlerde oluşan zamansal ve mekânsal tüm karışıklıkları gün be gün aydınlatmaya çalıştığı için kitabın yazarlarına harcadıkları emek ve sınırsız mesailerinden dolayı saygı ve şükranlarımı sunmayı bir borç biliyorum...

BÜLENT DEMİR

Scanned with CamScanner

BELLETEN

PERIODICAL PUBLISHED EVERY FOUR MONTHS

Volume : LXXVII

No. 279

August 2013

BOOK REVIEW

Sevin, V. - Arslan Sevin, N. - Kalsen, H., *Harput Kale Mahallesi'nde Osmanlı Yaşamı*.

BÜLENT DEMİR

OFF-PRINT

ANKARA - 2013

Scanned with CamScanner